

В. П. САЄНКО

РИСИ АВТОБІОГРАФІЧНОЇ ПОВІСТІ

У 20- роки ХХ століття, коли спостерігався своєрідний процес «суб'єктивізації» прози, посилюється інтерес до автобіографізму в художній літературі. І в цьому був сенс, бо бурхлива зміна життя, найгостріші суперечності часу, діалектика взаємин нового і старого, полум'яність особистої долі окремої людини були настільки яскравими, що самі просилися в літературу. Тому саме прагнення до жанру, який відтворив би багатий на факти літопис боротьби суспільства і окремої людини, було актуальним і результативним («В бур'янах» М. Ірчана, «Нас було троє» О. Досвітнього, «Чапаєв» Д. Фурманова та ін).

Автобіографічні твори, як правило, були спогадами письменників-комуністів, розкривали шлях людини до комуністичного світогляду, відтворювали процес ідейного змушнення і формування якостей Людини з великої літери¹.

Та попри цю значну практику і окремі спроби теоретичного узагальнення її² є потреба визначити деякі стійкі особливості жанру, хоч сам термін «автобіографічний твір» досить умовний.

На нашу думку, зерно специфіки названих творів треба шукати в якісно своєрідній співвідносності пізнаваного об'єкта і пізнаючого суб'єкта.

У мистецтві відбувається дещо протилежне науковій творчості: суб'єкт пізнання утверджується, спираючись на свої безпосередні реакції і навички соціального життя, в своїх родових і соціальних особливостях. І в цьому розумінні кожен митець — син своєї епохи, свого класу, народу, що прагне зрозуміти предмети, явища, події через себе, а себе, свої емоції через ці предмети, явища, події.

Мистецтво дає право на гармонію суб'єкта, пізнаючої особи і пізнаваного явища. Функція пізнаючого суб'єкта в художній творчості — активна, творча, перетворююча. Особистість митця, його внутрішній світ, його суб'єктивність входять у творчий процес в якості змісту, а не тільки в якості форми.

Прийшовши до думки, що пізнаючий характер, тобто характер автора, повинен проявитися не менш яскраво, ніж характер пізнавані (і в цьому специфіка мистецтва в порівнянні з наукою), не можна не зупинитися перед питанням, що ж таке твори автобіографічні, чи мають вони право на життя як самостійний жанр. Теоретики відповідають на це питання по-різному. Виходячи з вірної думки, що саморозкриття письменника — властивість мистецтва взагалі, частина теоретиків робить невірний висновок, наче в природі не існує автобіографічних творів як таких, як специфічного різновиду жанру. Не згадується жанр автобіографічної повісті, наприклад, в підручниках з теорії літератури (Тимофєєва, Абрамовича, Волинського, Щепілової). Автобіографічні твори не деталізуються в теорії, оскільки побутує поширена концепція, що огульно міряє всі твори однією і тією ж міркою

¹ Серед західноєвропейських зразків можна назвати «Автобіографію» Л. Стеффенса, «Пролетар розповідає» Л. Турека, «Прошання» І. Бехера.

² L. Natkowska Pisana rzeczywistosc', Wiadomos'ci Literackie, 1926; K. Irzykowski, Walka o tres'c', Warszawa, 1929; K. Irzykowski, Autobiografizm, w: „Lzejszy Kaliber”, Warszawa, 1938.

самовираження автора, концепція, що не знайшла способу визначити **варіантність** взаємодії пізнаючого суб'єкта з характеристиками пізнаваними.

А між тим автобіографічні твори не тільки існують, їх характеризує ряд рис і найважливіша — збігання характеру пізнаючого з характером пізнаваним. Єдність цих двох характерів настільки міцна, настільки специфічна, що створює сплав особливого виду автобіографічності. Предметом автобіографічних творів є не зображення чогось неістотного у власній біографії автора, пізнаючої особистості, а узагальнення суспільно важливих явищ. Та й сама історія формування художника, процес становлення творчої особистості, відтворені в автобіографічному творі, часто стають художньо відбитою історією суспільства на певному етапі.

Тим більше важливі автобіографічні твори — свідочтва часу невиданих і кривавих класових і національних битв, — що відбивають пафос діяння, пафос перетворення світу, властивий творчості і особистій долі митців соціалістичного світу. «Один з головних уроків, який ми здобуємо, осягаючи «внутрішні» біографії майстрів, славних діячів радянської літератури, — це урок духовної мужності, непохитної відданості комуністичним ідеалам»³.

Чи ж не цей урок приваблює в творчості Олександра Гаврилюка — людини, «яка поєднала в собі риси західноукраїнського Островського і Фучіка», за висловом Л. Новиченка. А найбільше художнє досягнення Гаврилюка — повість «Берега», автобіографічний за жанром твір, розкриває через індивідуально-особисте об'єктивну правду.

Процес перетворення правди життєвої в правду художню передбачає існування не тільки документальності як першооснови автобіографічного твору, але й правди думок і почуттів. І в цьому полягає одна з рис автобіографічної повісті, яка побудована не тільки на фактах, але й на почуттях — «на цілком законних емоціях, що виникають в ході драматичного повіствування, факти можуть бути втрачені з майже неможливою легкістю, але одного разу пережите душевне хвилювання не забувається ніколи»⁴.

Життя автора-героя визначає сюжетну лінію повісті Гаврилюка, воно і є розвитком дії твору. Розвиток сюжету в автобіографічному творі визначається фактами біографії

³ Л. Новиченко. Не ілюстрація — відкриття! «Радянський письменник», К., 1967, стор. 13

⁴ Ирвинг Стоун, Биографическая повесть, Альманах «Прометей», т. 1. «Молодая гвардия», М., 1966, стор. 335.

героя, окремими етапами становлення його класової свідомості. Історія життя героя і композиційно є центром розповіді.

Що ж до композиції автобіографічної повісті Гаврилюка «Берега», то вона мудра. Мудрість її в своєрідній акцентації на психології поведінки людини в перший день концтабірного ув'язнення. Такий ракурс дає змогу зсередини освітити стійкість людини: чим вона викликається, на чому вона прунтується, де її початки, які її коливання. Причому, це не абстрактна стійкість, просто собі голе поняття, яке нав'язується читачеві важкою ходою безсторонньої публіцистичності. Ні, це ціла гама найрізноманітніших почуттів, коливань людини, що думає не тільки про хороше у житті. Це діалектика душевних імпульсів, тонка інструментовка психічних варіацій, розкритих найбільш вдало з допомогою невласне прямої мови та внутрішніх монологів.

Цікаво зазирнути в процес переплавлення фактів життєвих у факти художньої вартості. І в цьому розумінні варто звернути увагу на розрізнення власне автобіографії і автобіографічної повісті. Хоч вони обидві живляться одними і тими ж джерелами, фактами життя, але стиль викладу, побудова, методика розповіді, засоби — різні. Коли традиційна автобіографія характеризується простим переказом основних подій у хронологічній послідовності, то автобіографічна повість наскрізь емоційно насичена, мотивує вчинки і дії героя, розкриває психологічно багату картину розмаїтих почувань, змушує читача співпереживати і відчувати все те, що відчуває герой. Об'єктивізація подій у традиційній автобіографії превалює над суб'єктивізацією змалювання явищ в автобіографічній повісті (підкріплює цю думку порівняння автобіографії американського вченого Норберта Вінера «Я — математик»⁵ з автобіографічною повістю, що вирішує проблему філософії творчості).

Отже, факти, досвід, почуття, переконання — матеріал власного життя автора — тільки тоді стають художнім твором, коли в центрі його ситуація особистості, що збігається з об'єктивною правдою певного історичного періоду, пропущена через призму мистецтва. Так типізована автобіографія є не тільки заповітом життя, а й робінзонадою, можливо, навіть мостом з сучасності в майбутнє⁶.

⁵ Н. Винер, Я — математик. Издательство «Наука», М., 1967.

⁶ Див. кн. Czesław Niedozielski, O teoretycznoliterackich tradycjach prozy dokumentarnej, Torun', 1966.